

Ewa Dworzak-Żak*

WSPÓŁCZESNA SZTUKA – NOWE ŻYCIE PRZEMIJAJĄCEJ ARCHITEKTURY

CONTEMPORARY ART – NEW LIFE OF PASSING ARCHITECTURE

Liczne już obecnie adaptacje dawnych obiektów przemysłowych i komunalnych dowodzą, że najczęściej ta „przemijająca architektura” zostaje wykorzystywana dla potrzeb sztuki współczesnej, różnych działań artystycznych i multimedialnych. Współczesna sztuka stwarza możliwości ochrony tych obiektów, przywrócenia im rangi, jednocześnie postindustrialne przestrzenie tworzą specyficzny kontekst dla sztuki, stanowią wyzwanie dla artystów, kuratorów, reżyserów. Jak współczesna sztuka tchnęła nowe życie w opuszczone budynki, pokazano na wybranych przykładach.

słowa kluczowe: projektowanie architektoniczne, budynki użyteczności publicznej, adaptacje architektury przemysłowej dla potrzeb sztuki współczesnej

Many adaptations of old industrial and municipal buildings prove, that currently this “passing architecture” is most often used for the contemporary art: exhibitions, performances, multimedia presentations. Used of this buildings by art activities creates the possibility of their preservation and restoration, at the same time postindustrial spaces give art a specific context and challenge for the artists, curators, directors. How the contemporary art breathed new life into abandoned buildings are shown on selected examples.

Keywords: architectural design, public buildings, adaptations of post-industrial architecture for the contemporary art needs

To zaczęło się w niektórych krajach w latach 60–70. ubiegłego wieku (m.in. Wielka Brytania, Niemcy, Hiszpania, Francja, Belgia, Stany Zjednoczone). W Polsce zaczęto o tym myśleć, mówić i z trudem wprowadzać w życie (głównie z powodu braku środków finansowych i podstaw prawnych) od lat 90. Co takiego? Ochrona przemysłowej spuścizny, często zabytko-

wej – fabryk, magazynów, składów, ale też budowli komunalnych: nieczynnych już dworców kolejowych, zajezdni, pierwszych gazowni, elektrowni – i wykorzystanie tych budynków lub całych zespołów na inne, współczesne cele, najczęściej związane ze sztuką, ale także na usługi, biura, mieszkania (lofty). Przykładów takich różnych adaptacji można przytoczyć bardzo dużo.

* Dworzak-Żak Ewa, dr inż. arch., Politechnika Krakowska, Wydział Architektury, Instytut Projektowania Architektonicznego.

Analizując przykłady adaptacji dawnych obiektów przemysłowych i budowli komunalnych [1], oglądając je „na żywo” i w architektonicznych wydawnictwach, można stwierdzić, że najwięcej tego rodzaju starych obiektów, opuszczonych, zaniedbanych, wykorzystuje się dla potrzeb współczesnej sztuki, w szerokim tego słowa znaczeniu – eksperymentalnych teatrów, muzyki, tańca, a przede wszystkim sztuk plastycznych, fotografii, art video, działań multimedialnych. Obecnie różne dziedziny sztuki w najróżniejszy sposób łączą się i przenikają.

Współczesna sztuka jest wielką szansą dla architektury, która przeminęła, dla starych obiektów przemysłowych i komunalnych. Stwarza możliwości ich ochrony, zaistnienia znowu w mieście i regionie, przywrócenia im rangi. Jednocześnie, budynki te, ze ścianami ceglanyimi, betonowymi, czy z odpadającym tynkiem, często z pięknymi, historyzującymi detalami, z otwartymi, przestrzennymi wnętrzami, rytmem słupów (niekiedy jeszcze żeliwnych) i więzarów dachowych tworzą specyficzny kontekst dla sztuki, będący niejako antytezą neutralnego „white cube” czy tradycyjnej sali teatralnej. Inspirują, stanowią wyzwanie dla artystów, kuratorów, kreatorów sztuki, reżyserów.

Można wyróżnić cztery zasadnicze sposoby wykorzystywania postindustrialnych przestrzeni dla potrzeb sztuki współczesnej:

1. Organizowanie wystaw, różnych działań artystycznych, happeningów, spektakli teatralnych, koncertów itp. w obiektach zdewastowanych, nie odnowionych, (nie zagrażających jednak bezpieczeństwu), w których właśnie to zdewastowanie tworzy specyficzną, unikalną scenerię i inspirację dla artystów, daje swobodę działania.

2. Adaptacja i przebudowa obiektu (zespołu obiektów) w ramach istniejących gabarytów i bryły, w celu stworzenia miejsca odpowiadającego współczesnym wymaganiom sztuki, artystów i widzów.

3. Adaptacja budynku (zespołu budynków) dla potrzeb współczesnej sztuki połączona z powiększeniem istniejącej kubatury (np. nadbudowa piętra, dobudowa nowej części, nowego skrzydła itp.).

4. Rewitalizacja zespołu zabudowań polegająca na pozostawieniu budynków stanowiących wartość historyczną, architektoniczną i ich adaptacji oraz na wyburzeniu późniejszych naleciałości, budynków w złym stanie technicznym i uzupełnieniu zespołu o nowe obiekty, wkomponowane w zastany układ przestrzenny.

Oto wybrane przykłady, ilustrujące metody działań opisane w p. 2 i w p.4.

Ograniczone ramy tego artykułu nie pozwalają na przytoczenie większej ilości przykładów.

Punta della Dogana, Wenecja

Współczesna sztuka tchnęła nowe życie w wiekowe mury Punta della Dogana w Wenecji, dawnej morskiej izby celnej (Dogana da Mar), służącej też jako skład soli. Budowlę tę, usytuowaną na cyplu wrzynającym się w morze u zbiegu Canal Grande i Canale della Giudecca, prawie naprzeciwko placu Św. Marka, wznosił w latach 1677–1682 Giuseppe Benoni. Tu niegdyś był jeden z najważniejszych portów Europy, tu wyładowywano ze statków towary niemal z całego świata i je clono. Na przestrzeni stuleci budowla uległa pewnym transformacjom, dokonanych zwłaszcza przez Austriaków w 1. poł. XIX w.

W 2006 roku władze Wenecji ogłosiły konkurs na rewitalizację opuszczonej, zaniedbanej izby celnej, z przeznaczeniem jej dla sztuki współczesnej. W wyniku konkursu projekt zlecono japońskiemu architektowi Tadao Ando, współdziałającemu z mecenasem sztuki, François Pinault [2]. Po dwóch latach renowacji otwarto 6.06.2009 centrum sztuki współczesnej Punta della Dogana, współdziałające z Palazzo Grassi.

Budowla podlega ścisłej ochronie konserwatorskiej, dlatego zewnętrzna ingerencja Ando ograniczyła

się do renowacji fundamentów, zabezpieczenia przeciwpowodziowego, oczyszczenia ścian zewnętrznych, zainstalowania na dachu świetlików, umożliwiających doświetlenie wnętrza światłem dziennym. Wymieniono okna i przesłonięto je eleganckimi, stalowymi, kutymi kratami, nawiązującymi swą „plecionką” do weneckiej architektury barokowej.

Wewnątrz dokończono wszelkich starań, aby przywrócić oryginalny wygląd budynku, usunięto naleciałości i późniejsze podziały na pomieszczenia. Uzupełniono ubytki w ceglanych ścianach starymi cegłami, uratowanymi z rozebranych przegród, oczyszczono ściany, ale pozostawiono osady soli, tworzące interesującą fakturę i przypominające historię budynku. Odnowiono 130 potężnych drewnianych dźwigarów konstrukcji dachu.

Nowymi elementami wprowadzonymi przez Ando są kontrastujące z ceglany, przegrody pionowe z architektonicznego, polerowanego betonu, z pozostawionymi otworami po szalunkach. Tworzą one w centralnej części budowli kubus – „serce” przestrzeni ekspozycyjnej. Rękę Ando widać też w eleganckich betonowych biegach schodów ze szklanymi balustradami, stalowych obramieniach otworów drzwiowych [3].

Zabytkowa tkanka budowli w połączeniu z jednolitymi betonowymi podłogami i nowymi betonowymi ścianami tworzą znakomite tło dla dzieł sztuki współczesnej, są wyzwaniem dla artystów i kuratorów.

Minami Dera, Wyspa Naoshima, Japonia

Tadao Ando pracuje także dla jednego z największych kolekcjonerów sztuki współczesnej w Japonii, Soichiro Fukutake, który w wiosce Motomura na wyspie Naoshima, położonej na Wewnętrznym Morzu Japońskim, rozpoczął w 1998 roku ciekawe przedsięwzięcie. W celu zachowania dawnego budownictwa tradycyjnego skupuje porzucone już budynki i adaptuje je na małe muzea sztuki. Jednym z nich jest Mi-

nami – Dera, przebudowany przez Ando dla prac Jamesa Turrela. Ten amerykański artysta tworzy instalacje wykorzystujące różne możliwości oddziaływania na widza światłem naturalnym, jak i sztucznym. Ando pozbawił budynek okien, z ciemnej przestrzeni wyłania się praca Turrela *Backside of the Moon* (*Ciemna strona Księżyca*) [4].

MOCAK, Kraków

W otwartym dla publiczności w 2011 roku Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAK w Krakowie zestawiono stare z nowym. Muzeum powstało w opuszczonej przez przemysł dzielnicy Zabłocie, na terenie dawnej fabryki Schindlera. To, co udało się uratować z zabudowy historycznej, przystosowano do nowych funkcji, a obok wpasowano w działkę nowy obiekt, przeznaczony przede wszystkim na ekspozycje. Kształt przemysłowych dachów szedowych istniejących budynków fabryki został przyjęty jako charakterystyczny element wizualny całości, w nowej architekturze, a nawet w logo muzeum. Podkreślono w ten sposób ciągłość pomiędzy tym, co istniało tu wcześniej a nowoczesnością.

Głównym projektantem całej inwestycji jest włoski architekt Claudio Nardi, który wraz z Leonardo Maria Proli wygrał w 2007 roku międzynarodowy konkurs na projekt tego muzeum. MOCAK dysponuje zaledwie 9,5 tys. m kw. powierzchni (trzy razy mniej niż ma liczyć projektowane Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie) ale jest to obecnie najnowocześniejsza w Polsce przestrzeń, przystosowana do wystawiania sztuki współczesnej w najróżniejszych jej postaciach.

Z dawnej fabryki pozostało tylko kilka zniszczonych parterowych budynków krytych szedowym dachem i fragment wysokiej ściany dawnej fabryki Schindlera. Stare zabudowania zaadaptowano na bibliotekę, pokoje gościnne i pracownie dla artystów. Poprzedza je podcień – przestrzeń wystawiennicza na wolnym powietrzu, miejsce akcji artystycznych. Oryginalną ścianę, jedyny relikw, jaki zachował się na terenie, gdzie

wzniesiono nowy budynek, wbudowano w nową część muzeum. Można ją zobaczyć od środka lub z zewnątrz przez przeszkloną elewację frontową.

Nowy obiekt przewidziany jest na ekspozycje. Na parterze znajduje się hol wejściowy, księgarnia, bar kawowy. Z holu wchodzi się do przestrzeni ekspozycji czasowych oraz do sali wielofunkcyjnej. Kondygnacja podziemna mieści dalsze sale wystawowe, a także pracownie konserwatorskie, magazyny. Na 1. piętrze, które wznosi się tylko nad niewielką częścią parteru, usytuowano pomieszczenia biurowe.

Architektura budynku odzwierciedla jego funkcję. Powłokę zewnętrzną tworzą duże przeszklenia lub ściany pełne z betonu, wykończone z zewnątrz płytami z fibrobetonu w kolorze ciemnego grafitu. Dachy szedowe o przemysłowej formie, nawiązującej do dachów dawnej fabryki, posiadają konstrukcję stalo-

wą i duże szklane świetliki. Większość wewnątrz wystawowych oświetlana jest jedynie światłem sztucznym. Ale są też sale, w których otwarcia widokowe pozwalają na interakcje przestrzenne wewnątrz z otoczeniem. W jednej z sal zastosowano szklany strop, doświetlający kondygnację podziemną.

Sale przeznaczone na ekspozycję cechuje surowość jasnego betonu. Betonowe słupy, ściany, podłogi, stropy, szare i neutralne, wydają się wręcz idealne dla ekspozycji współczesnej sztuki. Beton jest materiałem, który nie wpływa na percepcję wystawianych dzieł, stanowi jednolite, niezobowiązujące tło [5].

W Krakowie współczesna sztuka przywróciła życie przestrzeni postindustrialnej, zapomnianej i zdezastowanej, leżącej „o rzut beretem” od centrum miasta i tak chętnie odwiedzanego przez Krakowian i turystów Kazimierza.

PRZYPISY

[1] Autorka zajmuje się tą tematyką od 1992 roku w ramach własnego rządowego projektu badawczego „Wybrane problemy związane z adaptacją architektury przemysłowej na cele kulturalne”.

[2] Wcześniej Ando dla Pinault’a dokonał udanej adaptacji Palazzo Grassi w Wenecji (2006) na salon wystaw czasowych i miejsce ekspozycji części rodzinnej kolekcji dzieł sztuki współczesnej (m.in. polskich artystów W. Sa-

snala i P. Uklańskiego).

[3] Własna wizja lokalna; materiały prasowe z Centrum Sztuki Współczesnej Punta della Dogana; B. Haduch, M. Haduch, *Rewitalizacja Punta della Dogana*, Architektura i Biznes 2/2011, s. 40.

[4] M. Furuyama, *Ando*, s. 84, Taschen/TMC Art, 2008.

[5] E. Dworzak-Żak, *Betonowe szaty współczesnej sztuki*, Budownictwo, Technologie, Architektura 1/2011, s. 28.

BIBLIOGRAFIA

Dworzak-Żak Ewa, *Betonowe szaty współczesnej sztuki*, Budownictwo, Technologie, Architektura 1/2011.

Foruyama M., *Ando*, wyd. Tachen/TMC Art., 2008

Haduch B., Haduch M., *Rewitalizacja Punta della Dogana*, Architektura i Biznes 2/2011.

Materiały prasowe Centrum Sztuki Współczesnej Punta della Dogana.

Polish, Contemporary Art from Poland, wyd. Hatje Cantz, Ostfildern, Niemcy 2011